

DE DENKWIJZE VAN MONSHOUWER

Als graan in de aarde

Over Dirk Monshouwer

Leendert-Jan Parlevliet

Op 11 november 2009 ben ik samen met Jan Engelen het archief van de beginjaren van *Interpretatie* af gaan leveren bij het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme verbonden aan de VU (dan weet iedereen waar het te vinden is). Op weg daar naar toe hebben we gesproken over onze vriend Dirk Monshouwer met wie wij het tijdschrift samen hadden opgericht. Zijn boek dat een samenvatting was van alles waar hij als wetenschapper mee bezig is geweest, zou toch nog, bijna tien jaar na zijn dood, gaan verschijnen. We spraken erover wat we over dat boek dachten te gaan schrijven. Jan wilde vooral schrijven over het boek als een verslag van een ontdekkingsreis naar de bronnen van de Bijbel. Hij verzeleek zijn invalshoek met de aandacht voor de totstandkoming van een kunstwerk. Ik wilde een paar herinneringen combineren met een typering van Dirks werk.

Denken in verbanden

Dirk was tuk op verbanden. Hij zag overal verbindingslijnen lopen. Het leek erop dat zijn hoofd hier speciaal voor geschikt was. Hij wist altijd een verbinding te leggen tussen de plaats waar je was, de denker die er gewoond had, het boek dat hij gelezen had en het kunstwerk dat er te zien was. Dit verband was ook altijd een verwijzing naar een plaats in de Bijbel, en dat vers had weer een netwerk van verbanden om zich heen. In het onderwijs is tegenwoordig het systeemdenken ontdekt. Het model van de hersencel, de zich vertakkende en betekenisvolle verbanden makende zenuwcel, wordt gebruikt. Door dit model te gebruiken kan recht gedaan worden aan de waarneming dat kennis ook collectief is en dat betekenis ontstaat door de verbanden die gelegd worden. Dirk had dit model zeer interessant gevonden. Het paste bij hem. Het had zijn manier van denken kunnen illustreren en daarmee voor anderen toegankelijker kunnen maken. Misschien was dat wel nodig, want hij was niet makkelijk te volgen en de mengeling van ernst en spel, die eigen is aan dit soort denken, maakte dat hij voor veel mensen te moeilijk was.

Het boek dat verschenen is van hem, dat de aanleiding vormt voor het opschrijven van deze herinneringen, past in deze lijn. Het is een spectaculaire ver-

kenning achter de schermen van de Bijbeltekst, en tegelijkertijd is het een intuïtieve verhandeling die voor veel geleerden moeilijk te plaatsen is.

De kat van Jan

In nummer 4-1 van *Interpretatie* (januari 1996) stond een voorbeeld van de manier waarop Dirk verbanden aanwees. Hij had een kinderboek gekregen: *De kat van Jan* van Harrie Geelen. Bij Dirk had dit boekje van een tekenende jongen die zijn eigen wereld inricht, associaties gewekt met de eerste hoofdstukken van Genesis. Het beeld van het creatieve jongetje die een vogel en een kat tevoorschijn tovert, trof hem als een uitleg in kindertaal van dat eerste Bijbelgedeelte. Hij schreef er een kort artikelje over dat op pagina 2 verscheen. Een tekening van Geelen sierde het omslag.¹ Natuurlijk stuurde Dirk een exemplaar naar Geelen. Hij ging ervan uit dat een kunstenaar oog zou hebben voor het verband en blij zou zijn dat iemand het had opgemerkt. De teleurstelling was groot toen er een briefje terugkwam van Harrie Geelen. Die begreep niets van Dirks bijdrage en verzette zich zelfs tegen wat hij beschouwde als een annexatie vanuit christelijke hoek.

Voorzover ik weet heeft Dirk niet geantwoord op dit onbegrip. Hij was immers in het geheel niet uit op het aanmerken van kunstenaars als christelijk, dat hij beschouwde als iets uit een vorige eeuw. Nee, de verbanden die hij aanwees, hadden te maken met de gezamenlijke basis van onze cultuur. Of ze hadden – dat zou nog mooier zijn, maar ook speculatief – te maken met de algemeen menselijke grondstructuur die in de teksten van het oude verbond werd onthuld. Diezelfde oermenselijke gegevens zouden dan ook onthuld worden door een kunstenaar als Geelen. Wanneer zoiets aan een kunstenaar zou moeten worden uitgelegd, die ook nog eens vijandig ten opzichte van godsdienst bleek te zijn, was dat een hopeloze zaak. Ik denk dat Dirk vaker op dit soort onbegrip stuitte. Hij was een man die verbanden

Leendert-Jan Parlevliet was jarenlang bevriend met Dirk Monshouwer. Beiden hebben aan de wieg gestaan van *Interpretatie*. In dit artikel besteedt hij aan de hand van enkele herinneringen aandacht aan de denkwijze van Monshouwer.

Drs. L.J. Parlevliet is docent aan de Hogeschool Zeeland en is mede-oprichter van het tijdschrift *Interpretatie*.

¹ Zie ook Alexandra Breukink die in *Interpretatie* van oktober 2001 over dit zelfde voorval schreef.

zocht en die verbanden ook aanwe orlog. In een tijd die volop bepaald werd door polemie, was dat vaak een ondankbaar standpunt.

Recht doen aan complexiteit

In een veranderende samenleving waar kerk en geloof naar de marge schoven, is het woord aan de mensen met een krachtige mening. Zo was het in de jaren die Dirk en ik samen werkten aan *Interpretatie*. De groei was niet alleen weg, het ging hard achteruit met de aantallen theologen en theologisch geïnteresseerden. In zo'n situatie is een ferm standpunt handig, maar je hoorde dat van Dirk nooit. Niet dat hij geen meningen had, maar hij zag ook altijd zoveel andere invalshoeken dat het zelden tot scherpe tegenstellingen kwam. Hij had heel af en toe aanvaringen over het vertalen van bijbelgedeelten, maar dat was altijd zakelijk. En er waren een paar bijbelwetenschappers die hij minder kon verdragen. Meestal was het dan omdat er in zijn ogen een eenzijdig historische koers werd gevaren, maar daar werd geen lucht aan gegeven.

Het tegenovergestelde was wel regel bij Dirk. Er werd gezocht naar nuances en aanvullende visies. Dat heeft de koers van *Interpretatie* door de jaren heen bepaald. De kwaliteit bepaalde of iets geplaatst kon worden, zo zeiden we en deden we. Dat was natuurlijk niet alleen een objectieve norm, daar speelde ook smaak en inhoudelijke voorkeur een rol bij. We waren niet uit op debat, maar op verheldering en daar kon debat een rol bij spelen. Vaak konden leerswijzen en meningen naast elkaar staan. Wat er verscheen was breed. Net zoals de samenstelling van de redactie. Die paste goed bij de mens Dirk Monshouwer, die geen ruzie maakte, en ook goed bij de theoloog. Hij zocht naar verbindingen en hing een model van ontmoeting aan.

Zoonschap

Dirk was in alles een 'zoon van'. Hij was het vooral in de betekenis, die 'zoon van' in de Bijbel heeft. Daar is het geen biologisch begrip, maar een biografisch. Je bent zoon van degene die je als voorbeeld navolgt, van je leermeesters die je hebben gevormd en wiens werk je voortzet. 'Zoon van' is de vertegenwoordiger zijn van.

Naast een theoloog als biologische vader had hij een hele rij geestelijke vaders. Ik denk dat dit typerend is voor zijn werk. Hij werd geïnspireerd en werkte samen met een groot aantal theologen die (ruim) een generatie ouder waren. Van velen van hen verwerkte hij invloeden en probeerde hij werk voort te zetten. Zeker ook omdat zij nieuwe wegen waren gegaan die noodzakelijk waren na de verschrikkingen van de twee wereldoorlogen.

Bij Mönnich was hij student en de aandacht voor kunst en cultuur heeft hem altijd bepaald. Van Barnard leerde hij volgens een liturgische orde lezen

in de Bijbel en de noodzaak van liturgie. Van Breukelman leerde hij de waarde van vertalingen en literaire structuren en verwijzingen tussen de teksten. Met Overbosch maakte hij plannen voor nieuwe leesroosters en dienstboeken. Ook Ben Hemelsoet hoort in dit rijtje als zijn promotor.

Miskotte gaat aan dit rijtje vooraf, omdat deze grote theoloog de basis had gelegd voor al die andere veranderingen, vooral door zijn aandacht voor de hele Bijbel, Oude en Nieuwe Testament en zijn gesprek met het jodendom. Zo was Dirk ook jarenlang voorzitter van de Miskotte-Stichting.

Hij was druk met voortzetten van wat anderen waren begonnen. In zijn grote boek dat nu verschijnt, zie je al die thema's terugkeren: liturgie, verbondenheid van de testamenten, leesroosters, aandacht voor literaire verbanden en voor centrale woorden.

Zijn eigen nieuw geluid is door al die lijnen die verder onderzocht werden, misschien wel te weinig tot zijn recht gekomen. Daarin is hij altijd zoon gebleven. Zijn mooiste artikel dat ik ken gaat ook over zoon van: Zoon van God en zoon des mensen in *Interpretatie* 12/4 van Juni 2004. Het is het laatste stuk dat hij geschreven heeft. Zelf heeft Dirk van dat artikel gezegd: dit is wat ik te zeggen heb.

Schriftuitleg, liturgie en verkondiging

Het ergerde Dirk soms dat hij niet verder kwam dan Hoevelaken. Hij had wel iets meer op de academie willen doen. En hij had daar op zich natuurlijk ook genoeg voor in huis. Toch bleef hij altijd dominee. Hij lonkte naar de academie, maar was ook met hart en ziel een man van de kerk en het ambt.

Als ik nu nog eens terugkijk, zie ik dat het domineerschap echt bij zijn positie hoorde. Hij wilde wel academisch theologiseren – en deed dat ook –, maar wilde zich niet verbinden aan een van de gangbare disciplines. Dat wekt weerstand en dat maakt dat je nergens echt in thuis bent of thuis raakt. Dat niet kiezen blijkt ook uit het boek over de evangeliën en de liturgie. Het is heel bewust een niet willen kiezen. De Schriften van profeten en apostelen werden gelezen in het kader van de eredienst. Dat gold toen – het is niet voor niets de eerste zin van het boek – dat geldt nu net zo goed. We lezen voor om te horen van het getuigenis van God met ons, want daarom zijn die verhalen opgeschreven en overgeleverd. Dat hoorde bij Dirk altijd bij elkaar; uitleg, voorlezen, verkondigen. Daarom ook die nadruk op vertalingen. Daarom ook dat altijd weer zoeken naar verbanden die de teksten nieuw deden klinken. Daarom ook al dat zwoegen aan leesroosters. Daarom ook *Interpretatie*, een hermeneutisch blad wat betreft intentie. En daarom ook dit boek: een groot werk waarin al die lijnen die hem bezighielden samen worden gevat.

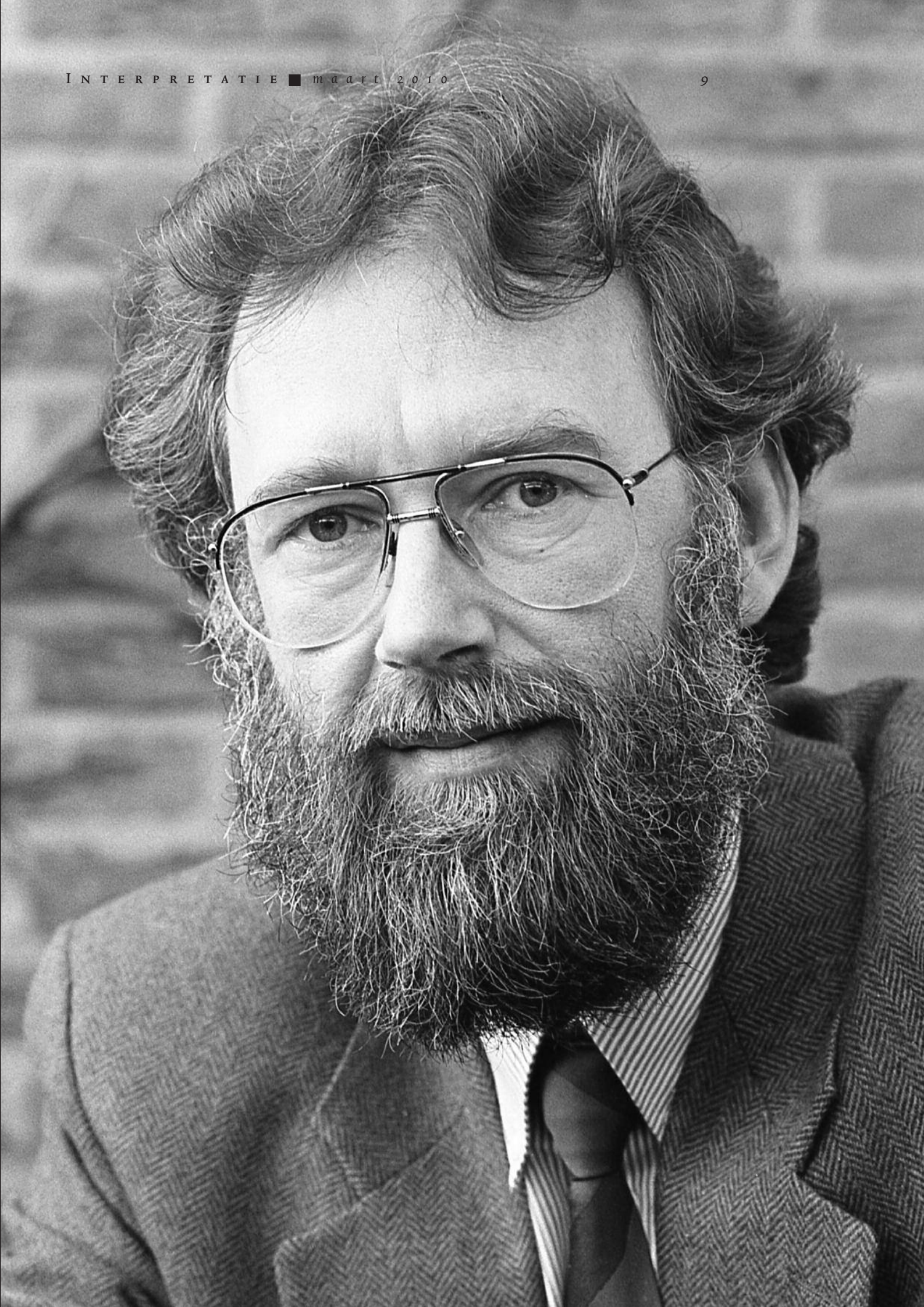

Foto: Anton Sinke

Heilig ontzag

Dirk had een enorm verlangen naar vurige preken, naar inspirerende diensten, naar radicale beslissingen. Dat was een gedrevenheid die bij Dirk ondergronds ging. Het was de drijfveer achter zijn enorme energie. Het was de verbetering waarmee hij maar aan de poorten van dat boek der boeken bleef rammelen. Er was altijd meer te verwachten van die Bijbel, omdat dit geen gewoon boek was. Dat mocht niet hardop gezegd worden, want het zou onwettenschappelijk kunnen overkomen. De hechttheid van verwijzingen dan, waar kwam je dat zo tegen? De gelaagdheid van betekenissen en dat gecombineerd met de eenheid van inhoudelijke verbanden, is dat gewoon voor literatuur? Dirk flirt ook in het boek dat er nu ligt, met verbanden die ondenkbaar zijn. Het zou toch kunnen dat we iets van die liturgische praktijk van toen kunnen betrappen als we de sporen onderzoeken?, hoor je hem door het hele boek heen vragen. Deze literatuur is zo hecht gecombineerd dat het mogelijk moet zijn. Toch?

De kern ziet wijd

De eerste tekst over *Interpretatie*, de toespraak die Dirk hield bij de presentatie van het blad, had als motto deze zin van Miskotte: de kern ziet wijd. Het zinnetje vat prachtig samen wat ons dreef en is ook goed toepasbaar op Dirk Monshouwers werk en leven. Het past ook goed bij het boek dat nu van hem verschijnt.

Hij schrijft in die toespraak: 'Alle woorden van de bijbel veronderstellen het Woord, de stem in het gebeuren. In de verhalen van mensen met vele namen schuilt het vermoeden van de NAAM.' Vervolgens past hij dit toe op de titel van het blad en schrijft hij: 'Zonder het vermoeden van de ene Naam zou elke kritiek onmogelijk zijn, verdere discussie in wezen zinloos.'

Dirk is begraven met de verwijzing naar de graankorrel die sterft in de aarde. Zijn werk verdwijnt niet, want het heeft bijgedragen aan de voortgaande komst van Gods rijk op aarde. En zo zal dit boek ook doorwerken.